

บทที่ 2

สิ่งซึ่งได้แก่สภาพบุคคล

เมื่อบุคคลเกิดมามีสภาพบุคคลแล้ว ก็ย่อมที่จะมีสิทธิและหน้าที่ต่างๆ ได้ตามกฎหมายและจะเห็นได้ว่าแต่ละบุคคลที่เกิดมานั้นย่อมมีลักษณะแตกต่างกันออกไปต่างคนต่างมีลักษณะเฉพาะของตนเอง ซึ่งถือว่าเป็นลักษณะความแตกต่างกันตามธรรมชาติ และนอกจากนี้แล้วกฎหมายยังได้กำหนดให้บุคคลที่เกิดมานั้นมีความแตกต่างกันในผลแห่งกฎหมายด้วยซึ่งความแตกต่างของบุคคลที่กฎหมายกำหนดไว้นั้น มีดังต่อไปนี้คือ

1. สัญชาติ
2. ชื่อ
3. ภูมิลำเนา
4. สถานะ

ทั้ง 4 ประการนี้แยกพิจารณาได้ ดังนี้

สัญชาติ (Nationality)

สัญชาติ เป็นเครื่องมือในการกำหนดหรือผูกพันบุคคลไว้กับประเทศ บุคคลผู้มีสัญชาติของประเทศใด ย่อมเป็นการผูกพันให้บุคคลนั้นจำต้องมีสิทธิและหน้าที่ต่อประเทศชาติที่ตนสังกัดสัญชาตินั้นด้วย

การได้มาซึ่งสัญชาติหรือการกำหนดสัญชาติให้บุคคลนั้นมีหลักเกณฑ์การกำหนดสัญชาติอยู่ 2 ประการ คือการได้มาโดยกำเนิดประการหนึ่งและการได้มาหลังกำเนิดอีกประการหนึ่ง

การได้สัญชาติโดยกำเนิด ประเทศต่าง ๆ รวมทั้งประเทศไทยมีหลักเกณฑ์ 2 หลักคือ

ก. หลักดินแดน ซึ่งถือว่าบุคคลเกิดในอาณาเขตของประเทศใดก็ย่อมมีสัญชาติของประเทศนั้น โดยไม่คำนึงว่า บิดามารดาของบุคคลนั้นจะมีสัญชาติใด

ข. หลักสืบสายโลหิต หลักนี้ถือว่าบุคคลเกิดจากบิดามารดาที่มีสัญชาติของประเทศใดก็ย่อมมีสัญชาติของประเทศนั้น โดยไม่คำนึงว่าจะเกิดในอาณาเขตประเทศใดก็ตาม

สำหรับประเทศไทยใช้หลักดินแดนควบคู่ไปกับหลักสืบสายโลหิต เช่นกฎหมายสัญชาติกำหนดว่า ผู้เกิดจากบิดาเป็นไทยย่อมมีสัญชาติไทย และผู้ที่เกิดในราชอาณาจักรก็มีสัญชาติไทยได้ด้วย สำหรับเรื่องการได้สัญชาติไทยนี้ จะกล่าวเฉพาะการได้สัญชาติไทยโดยการเกิดเท่านั้นตามพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ.2508 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติสัญชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 และพระราชบัญญัติสัญชาติ (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2535.

มาตรา 7 บุคคลดังต่อไปนี้ย่อมได้สัญชาติไทยโดยการเกิด

(1) ผู้เกิดโดยบิดาหรือมารดาเป็นผู้มีสัญชาติไทยไม่ว่าจะเกิดในหรือนอกราชอาณาจักรไทย

(2) ผู้เกิดในราชอาณาจักรไทย ยกเว้นบุคคลตามมาตรา 7 ทวิ วรรคหนึ่ง

มาตรา 7 ทวิ ผู้เกิดในราชอาณาจักรไทย โดยบิดาและมารดาเป็นคนต่างด้าว ย่อมไม่ได้รับสัญชาติไทย ถ้าในขณะที่เกิดบิดาตามกฎหมายหรือบิดาซึ่งมิได้มีการสมรสกับมารดาหรือมารดาของผู้นั้นเป็น

(1) ผู้ที่ได้รับการผ่อนผันให้พักอาศัยอยู่ในราชอาณาจักรไทยเป็นกรณีพิเศษเฉพาะราย

(2) ผู้ที่ได้รับอนุญาตให้เข้าอยู่ในราชอาณาจักรไทยเพียงชั่วคราว หรือ

(3) ผู้ที่เข้ามาอยู่ในราชอาณาจักรไทยโดยไม่ได้รับอนุญาตตามกฎหมายว่าด้วยคนเข้าเมือง

ในกรณีที่เห็นสมควรรัฐมนตรีจะพิจารณาและสั่งเฉพาะรายให้บุคคลตามวรรคหนึ่งได้สัญชาติไทยก็ได้ ตามหลักเกณฑ์ที่คณะรัฐมนตรีกำหนด

ให้ถือว่าผู้เกิดในราชอาณาจักรไทยซึ่งไม่ได้สัญชาติไทยตามวรรคหนึ่งเป็นผู้ที่เข้ามาอยู่ในราชอาณาจักรไทยโดยไม่ได้รับอนุญาตตามกฎหมายว่าด้วยคนเข้าเมืองเว้นแต่จะมีการสั่งเป็นอย่างอื่นตามกฎหมายว่าด้วยการนั้น และ

มาตรา 8 ผู้เกิดในราชอาณาจักรไทยโดยบิดาและมารดาเป็นคนต่างด้าวย่อมไม่ได้สัญชาติไทย ถ้าขณะที่เกิดบิดาหรือมารดาเป็น

- (1) หัวหน้าคณะผู้แทนทางทูตหรือเจ้าหน้าที่ในคณะผู้แทนทางทูต
- (2) หัวหน้าคณะผู้แทนทางกงสุลหรือเจ้าหน้าที่ในคณะผู้แทนทางกงสุล
- (3) พนักงานหรือผู้เชี่ยวชาญขององค์การระหว่างประเทศ
- (4) คนในครอบครัวซึ่งเป็นญาติอยู่ในความอุปการะหรือคนในใช้ ซึ่งเดินทางจากต่างประเทศมาอยู่กับบุคคลใน (1) (2) หรือ (3)

สำหรับการได้สัญชาติไทยหลังการเกิดนั้น เช่น การแปลงชาติ การสมรสจะได้ศึกษา โดยละเอียดต่อไปในวิชากฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล

ชื่อ (Name)

ชื่อ เมื่อบุคคลเกิดมามีสภาพบุคคลแล้ว บุคคลนั้น ย่อมจะมีชื่อของตนเองโดยเฉพาะในการที่จะใช้เรียกขานกัน เพื่อบ่งเฉพาะว่าหมายถึงบุคคลนั้นบุคคลนี้ ซึ่งตามพระราชบัญญัติ ชื่อบุคคล พ.ศ. 2505 มาตรา 5 ได้บัญญัติไว้ว่า “ผู้มีสัญชาติไทย ต้องมีชื่อตัว และชื่อสกุล และจะมีชื่อรองก็ได้”

จากมาตรา 5 ดังกล่าวนี้อาจจะแยกประเภทของชื่อบุคคลออกได้ดังต่อไปนี้

ก. ชื่อตัว เป็นชื่อที่กฎหมายบังคับว่า บุคคลที่มีสภาพบุคคล จะต้อง มีชื่อตัวเอง ซึ่งตามพระราชบัญญัติ ชื่อบุคคล พ.ศ. 2505 มาตรา 4 ได้ให้บทนิยามชื่อตัวว่า หมายถึงความถึง “ชื่อประจำบุคคล” ซึ่งเป็นชื่อที่จำแนกบุคคลแต่ละคนในครอบครัวที่ใช้ชื่อสกุลเดียวกัน ออกเป็นรายบุคคลว่า หมายถึงคนนั้นคนนี้ และการที่ตั้งชื่อนั้นนั้นเชื่อว่า จะตั้งได้ทุกคำเสมอไปไม่ทั้งนี้ต้องอยู่ภายในบังคับแห่งมาตรา 6 ซึ่งบัญญัติว่า “ชื่อตัว หรือชื่อรองต้องไม่พ้อง

หรือมุ่งหมายให้คล้ายกับพระปรมาภิไธย พระนามของพระราชินี หรือราชทินนาม และต้องไม่มีคำ หรือความหมายหยาบคาย” สำหรับผู้ที่เคยได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ มาตรา 7 ยอมให้ใช้ราชทินนามตามบรรดาศักดิ์ เป็นชื่อตัว หรือ ชื่อรองก็ได้ และตามปกติชื่อนั้น บิดาและมารดา จะเป็นคนตั้งให้ และมีพระราชบัญญัติ การทะเบียนราษฎร พ.ศ.2499 มาตรา 18 แก้ไขโดยประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 234 ข้อ 5 ว่า “ให้เจ้าบ้าน หรือมารดาผู้มีหน้าที่แจ้งคนเกิดตามมาตรา 11 แจ้งชื่อเด็กที่เกิดพร้อมกับแบบพิมพ์สูติบัตร”

ข. ชื่อสกุล ก็เป็นชื่อที่กฎหมายบังคับให้บุคคลที่มีสภาพบุคคล จะต้องมียชื่อสกุล ของตนเอง เช่นเดียวกับมีชื่อตัว ชื่อตามพระราชบัญญัติ ชื่อบุคคล พ.ศ.2505 มาตรา 4 ได้ ให้คำนิยามหมายความว่า “ชื่อประจำวงศ์สกุล” ชื่อประจำวงศ์สกุลนั้น จะต้องอยู่ภายใน บังคับแห่งมาตรา 8 ว่า “ชื่อสกุลต้อง

1. ไม่มีพ้อง หรือมุ่งหมายให้คล้ายกับพระปรมาภิไธย หรือพระนามของพระราชินี
2. ไม่มีพ้อง หรือมุ่งหมายให้คล้ายกับราชทินนาม เว้นแต่ราชทินนามของตน ของผู้ บุพการี หรือของผู้สืบสันดาน
3. ไม่ซ้ำกับชื่อสกุลที่ได้รับพระราชทานจากพระมหากษัตริย์ หรือ ชื่อสกุลที่ได้ จดทะเบียนไว้แล้ว
4. ไม่มีคำ หรือ ความหมายหยาบคาย
5. มีพยัญชนะไม่เกินกว่า สิบพยัญชนะเว้นแต่กรณีใช้ราชทินนาม เป็นชื่อสกุล”

การตั้งชื่อสกุลนั้นทำได้โดยขอจดทะเบียนต่อนายทะเบียนท้องที่ที่ตนมีชื่อใน ทะเบียนราษฎร และเมื่อนายทะเบียนท้องที่ พิจารณาเห็นว่า ชื่อสกุลที่ขอตั้งนั้นไม่ขัดต่อ พระราชบัญญัตินี้ก็ให้เสนอต่อไปตามลำดับจนถึงนายทะเบียนกลาง เมื่อได้รับอนุมัติจาก นายทะเบียนกลางแล้วให้นายทะเบียนท้องที่รับจดทะเบียนชื่อสกุลนั้นและออกหนังสือ สำคัญแสดงการรับจดทะเบียนชื่อสกุลให้แก่ผู้ขอ (พ.ร.บ. ชื่อบุคคล มาตรา 9) แต่ถ้า นายทะเบียนไม่ยอมรับจดทะเบียนให้แก่ผู้ขอ ผู้ขอจดทะเบียนย่อมที่จะอุทธรณ์ ต่อรัฐมนตรี

ได้ภายใน 30 วัน และให้ถือคำวินิจฉัยของรัฐมนตรีเป็นที่สุด (พ.ร.บ. ชื่อบุคคล มาตรา 18)

ค. **ชื่อรอง** บุคคลจะมีชื่อรองหรือไม่ก็ได้ กฎหมายมิได้บังคับเอาไว้ ซึ่งตามพระราชบัญญัติชื่อบุคคล พ.ศ. 2505 มาตรา 4 ได้ให้คำนิยาม หมายความว่า “ชื่อประกอบ ถัดจากชื่อตัว” กล่าวคือชื่อรองอยู่ระหว่างชื่อตัวกับชื่อสกุล เช่น นายพิศณุ ดวงตะวัน มีชื่อรองว่า ต้น เราเรียกชื่อนายพิศณุ ได้ว่า “พิศณุ ต้น ดวงตะวัน” จะเห็นว่า “ต้น” เป็นชื่อรองอยู่ระหว่างชื่อตัวและชื่อสกุล แต่อย่างไรก็ตามชื่อรองไม่สู้จะเป็นที่นิยมนัก นอกจากนี้แล้วจะต้องอยู่ภายในบังคับแห่งมาตรา 6 และมาตรา 7 ด้วย

ง. **ชื่ออื่น ๆ** นอกจากชื่อตัว ชื่อสกุล และชื่อรองดังกล่าวแล้ว อาจมีชื่อเรียกขานบุคคลเป็นอย่างอื่นได้ เช่น

1. **ชื่อนายา** เป็นชื่อที่ผู้อื่นตั้งขึ้นเพื่อเรียกบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ตามคุณสมบัติหรือรูปร่างหน้าตาของผู้เป็นชื่อเจ้าของนั้น เช่น คนรูปร่างผอมสูง ตั้งชื่อว่า “ก้านยาว” หรือ “โย่ง” เป็นต้น

2. **ชื่อแฝง** อาจเป็นนามปากกา ซึ่งบุคคลที่เป็นเจ้าของตั้งขึ้นเองเพื่อใช้เรียกเฉพาะในกิจการบางอย่างตามความต้องการของตน เช่น “อัสวพาหุ” เป็นนามปากกาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้น

3. **บรรดาศักดิ์** เป็นราชทินนามที่กษัตริย์พระราชทานด้วยการตั้งให้เป็น ขุน หลวง พระ พระยา เจ้าพระยา โดยมีราชทินนามต่าง ๆ กันซึ่งถือว่าเป็นชื่อประจำตัวสำหรับผู้ที่ได้รับพระราชทาน ต่อมาภายหลังได้มีพระบรมราชโองการยกเลิกการแต่งตั้งบรรดาศักดิ์เสียสิ้นตั้งแต่วันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2485 โดยเหตุผลตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยว่า “ฐานันดรศักดิ์ไม่ก่อให้เกิดเอกสิทธิ์อย่างใดบุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย” แต่ภายหลังก็ได้กลับมาใช้ใหม่อีก โดยมีพระบรมราชโองการลงวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2487 ให้ยกเลิก พระบรมราชโองการเรื่องยกเลิกยศและบรรดาศักดิ์เสีย

ข้อสังเกต ชื่อบุคคลนั้นมีลักษณะพิเศษ กล่าวคือไม่อาจจะโอนขายให้แก่บุคคลอื่นได้และจะได้มาหรือสูญเสียไปโดยอายุความก็ไม่ได้เช่นกัน ทั้งนี้ก็เพราะชื่อบุคคลมีลักษณะเป็นการเฉพาะตัวของบุคคลนั้นๆ อันเป็นการแสดงให้เห็นว่า ชื่อสกุลนี้หมายถึงใคร ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องที่สำคัญมากในสังคมและกฎหมาย

การเปลี่ยนชื่อบุคคล

กฎหมายได้กำหนดวิธีการเปลี่ยนชื่อบุคคลออกเป็น 2 ประเภท คือ การเปลี่ยนชื่อบุคคลโดยตรงประการหนึ่ง และการเปลี่ยนชื่อบุคคลโดยผลแห่งกฎหมายอีกประการหนึ่ง ดังรายละเอียดที่จะกล่าวดังต่อไปนี้ คือ

ก. การเปลี่ยนชื่อบุคคลโดยตรง ตามพระราชบัญญัติ ชื่อบุคคล พ.ศ. 2505 มาตรา 16 และมาตรา 17 ได้บัญญัติถึงการเปลี่ยนชื่อตัว ชื่อรอง หรือชื่อสกุลไว้ว่า ผู้ใดมีความประสงค์จะขอเปลี่ยนชื่อตัว ชื่อรองหรือชื่อสกุลของตนใหม่ให้ยื่นคำขอต่อนายทะเบียนท้องที่ในท้องที่ที่ตนมีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านตามกฎหมายว่าด้วยการทะเบียนราษฎรและเมื่อนายทะเบียนท้องที่เห็นว่า ชื่อตัว ชื่อรอง หรือชื่อสกุลที่ขอเปลี่ยนใหม่นั้นไม่ขัดต่อพระราชบัญญัตินี้ ก็ให้อนุญาตและออกหนังสือสำคัญแสดงการเปลี่ยนชื่อให้ แต่ถ้านายทะเบียนเห็นว่าไม่สมควรรับจดทะเบียน ผู้ขอจดทะเบียนมีสิทธิอุทธรณ์คำสั่งของนายทะเบียนต่อรัฐมนตรีได้ ภายใน 30 วัน นับแต่วันทราบคำสั่งโดยยื่นอุทธรณ์ต่อนายทะเบียนท้องที่ และคำวินิจฉัยของรัฐมนตรีให้ถือเป็นที่สุด (พ.ร.บ.ชื่อบุคคล มาตรา 18)

ข. การเปลี่ยนชื่อบุคคลโดยผลแห่งกฎหมาย ตามปกติแล้วการเปลี่ยนชื่อตัวหรือชื่อรอง ไม่ค่อยจะมีผลหรือมีปัญหาในกฎหมายเท่าใดนัก แต่การเปลี่ยนชื่อสกุลนั้นมีความสำคัญมาก นอกจากเจตนาของผู้ประสงค์ที่จะเปลี่ยนชื่อสกุลแล้ว ตามผลแห่งกฎหมายก็มีอำนาจให้เปลี่ยนชื่อสกุลได้เช่นกัน กล่าวคือถ้ามีพฤติการณ์บางอย่างเกิดขึ้นตามกฎหมายแล้ว กฎหมายก็จะกำหนดให้มีการเปลี่ยนชื่อสกุลได้ทันที เช่น

1. การเปลี่ยนไปใช้ชื่อสกุลร่วมกับผู้อื่นโดยได้รับอนุญาต (พ.ร.บ. ชื่อบุคคล มาตรา 11)
 2. หญิงมีสามีเมื่อสมรสโดยชอบด้วยกฎหมายแล้วให้ใช้ชื่อสกุลของสามี (พ.ร.บ. ชื่อบุคคล มาตรา 12)
 3. หญิงหม้ายโดยการหย่า ให้กลับไปใช้ชื่อสกุลเดิมของตน (พ.ร.บ. ชื่อบุคคล มาตรา 13)
 4. หญิงหม้ายโดยความตายของสามีจะใช้ชื่อสกุลของสามีหรือใช้ชื่อสกุลเดิมของตนก็ได้ (พ.ร.บ. ชื่อบุคคล แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2530 มาตรา 14)
 5. กรณีที่ไม่ปรากฏชื่อสกุลของเด็กในสถานพยาบาล สถานสงเคราะห์ สถานอุปการะเลี้ยงดู อาจให้ใช้ชื่อตามที่อยู่อุปการะเลี้ยงดูหรือเจ้าของสถานที่เหล่านั้นตั้งให้ (พ.ร.บ. ชื่อบุคคล มาตรา 15)
 6. การรับบุตรบุญธรรม ทำให้บุตรบุญธรรมมีฐานะเช่นเดียวกับบุตรโดยชอบด้วยกฎหมาย ดังนั้นบุตรบุญธรรมจึงมีสิทธิใช้ชื่อสกุลของผู้รับบุตรบุญธรรมได้ด้วย (มาตรา 1561 และมาตรา 1598/37) และถ้ามีการเลิกรับบุตรบุญธรรม บุตรบุญธรรมก็กลับคืนสู่ฐานะเดิมในครอบครัว (มาตรา 1598/37)
- ข้อที่น่าสังเกต ในกรณีที่หญิงมีสามีได้หย่ากับสามีและหญิงนั้นได้กลับไปใช้ชื่อสกุลเดิมของตนแล้ว ปัญหาว่าบุตรจะใช้นามสกุลของมารดาได้หรือไม่ เพราะประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 1516 บัญญัติว่า “บุตรมีสิทธิใช้ชื่อสกุลของบิดา ในกรณีที่บิดาไม่ปรากฏ บุตรมีสิทธิใช้ชื่อสกุลของมารดา” ซึ่งตามหลักทั่วไปแล้วเมื่อบิดามารดาหย่ากันแล้วบุตรยังคงใช้นามสกุลของบิดาอยู่ แต่ถ้าบิดาทกลงให้บุตรใช้นามสกุลของมารดาได้หรือไม่ ซึ่งในกรณีนี้เคยมีเรื่องขึ้นสู่ศาลและมีคำพิพากษาฎีกาแล้ว

คำพิพากษาฎีกาที่ 1283/2522 ตาม ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1561 บุตรมีสิทธิใช้ชื่อสกุลของบิดา ในกรณีที่บิดาไม่ปรากฏ บุตรมีสิทธิใช้ชื่อสกุลของมารดา เป็นบทบัญญัติให้สิทธิแก่บุตร มิได้บังคับว่าต้องใช้เช่นนั้น บุตรชอบที่จะใช้ชื่อสกุลอื่นได้ แม้ปรากฏบิดาอันชอบด้วยกฎหมาย บิดามารดายอมให้บุตรใช้ชื่อสกุลของมารดาได้

การคุ้มครองชื่อบุคคล

จะเห็นว่า แม้ว่าชื่อบุคคลนั้น จะประกอบขึ้นด้วยชื่อตัว ชื่อรอง และชื่อสกุล ซึ่งไม่น่าจะซ้ำกันได้ก็ตาม แต่บางครั้งก็อาจจะซ้ำกันได้ และเพียงแต่ซ้ำกันธรรมดาที่ยังไม่เป็นไรนักแต่ถ้าคนอื่นได้โต้แย้งว่า ชื่อเช่นนั้นเขาใช้อยู่ก่อนแล้วการที่มีชื่อซ้ำกันกับเขานั้นเสื่อมเสียประโยชน์ เขาก็อาจจะเรียกให้ระงับความเสียหาย คือชี้แจงให้คนทั่วไปเข้าใจข้อเท็จจริง และถ้ายังวิตกต่อไปอีกว่าการใช้ชื่อซ้ำเช่นนั้น อาจมีผลเสียแก่เขาอีกต่อไป เขาก็มีสิทธิที่จะขอให้ศาลสั่งห้ามการใช้ชื่อบุคคลนั้นได้ ซึ่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 18 ได้บัญญัติหลักเกณฑ์เกี่ยวกับกรณีนี้ไว้ว่า “สิทธิของบุคคลในการที่จะใช้นามอันชอบที่จะใช้ได้นั้น ถ้ามีบุคคลอื่นโต้แย้งก็ดี หรือบุคคลผู้เป็นเจ้าของนามนั้นต้องเสื่อมเสียประโยชน์เพราะการที่มีผู้อื่นมาใช้นามเดียวกันโดยมิได้รับอำนาจให้ใช้ได้ก็ดี บุคคลผู้เป็นเจ้าของนามจะเรียกให้บุคคลอื่นนั้นระงับความเสียหายก็ได้ ถ้าและเป็นที่ยังวิตกว่าจะต้องเสียหายอยู่สืบไป จะร้องขอต่อศาลให้สั่งห้ามก็ได้”

จะเห็นว่าสาระสำคัญของมาตรา 18 นี้พอจะแยกออกเป็นหัวข้อได้ดังต่อไปนี้ คือ

1. ชื่อที่กฎหมายคุ้มครอง จะเห็นว่า มาตรา 18 นี้ นอกจากกฎหมายจะให้ความคุ้มครองเกี่ยวกับการใช้ชื่อของบุคคลแล้ว ก็ยังคุ้มครองรวมไปถึงชื่อแห่งเครื่องหมายการค้าด้วย ดังคำพิพากษาฎีกาที่ 64/2502 ซึ่งวินิจฉัยไว้ว่า “การที่ ล. ใช้นามเมืองทองเป็นชื่อบริษัทเลียนชื่อ

ที่ จ. ใช้มานาน ทำให้ จ. เสียหายเป็นละเมิด ศาลให้ถอนชื่อ และให้ใช้ค่าเสียหายตาม ความร้ายแรงแห่งละเมิด”

ซึ่งจากคำพิพากษาดังกล่าวนี้นี้ จะเห็นว่า นอกจากศาลจะได้วางหลักว่ามาตรา 18 คຸ້ມครองไปถึงการใช้เครื่องหมายการค้าด้วยนั้น ศาลฎีกายังได้วางหลักต่อไปอีกว่า การใช้ ชื่อซ้ำกับบุคคลอื่นนั้น ถือว่าผิดละเมิดด้วย (มาตรา 420 และมาตรา 421) ดังนั้นจึงต้องใช้ ค่าสินไหมทดแทนเพื่อการละเมิดอันนั้น

2. กรณีที่กฎหมายคຸ້ມครอง มีอยู่ 2 กรณีคือ กรณีที่มีผู้ได้แย่งการใช้ชื่อประการ หนึ่งกับกรณีที่มีผู้อื่นใช้ชื่อนั้น โดยไม่มีอำนาจ อีกประการหนึ่งซึ่งทั้ง 2 กรณีนี้ จะเห็นว่า การที่เรามีสิทธิจะใช้ชื่อใดแล้ว มีผู้อื่นมาโต้แย้งมิให้ใช้ ย่อมเป็นการโต้แย้ง อันเป็นเหตุที่ จะนำคดีขึ้นฟ้องต่อศาลได้ หรือในกรณีที่มิได้ใช้ชื่อซ้ำกับเราทำให้เราเสียหายโดยไม่มี อำนาจ ก็ถือว่าเป็นการโต้แย้งสิทธิของเราเช่นกัน

3. ผู้ที่มีสิทธิในการแก้ไขการโต้แย้งหรือความเสียหาย ได้แก่เจ้าของนามอันที่ได้ ถูกโต้แย้ง หรือได้รับความเสียหาย เช่น ถ้าเป็นชื่อสกุล บุคคลใดบุคคลหนึ่ง ที่ใช้ชื่อสกุล นั้นมีสิทธิที่จะฟ้องได้

4. การระงับความเสียหายที่เกิดขึ้น วิธีการระงับความเสียหายที่เกิดขึ้นของบุคคล ที่ถูกโต้แย้งก็ดี หรือบุคคลที่ได้รับความเสียหายก็ดี แยกออกได้เป็น 2 วิธี คือ

ก. ให้บุคคลอื่นระงับความเสียหาย ซึ่งการระงับความเสียหายนี้ อาจให้ผู้ที่ไม่ มีสิทธิใช้ชื่อนั้น ชดใช้ค่าเสียหายเป็นเงิน หรืออาจประกาศให้สาธารณชนทราบ ข้อความอันเป็นจริงก็ได้ โดยประกาศในหนังสือพิมพ์ เป็นเวลาเท่านั้นเท่านั้นวันเป็นต้น

ข. ถ้าเป็นกรณีที่พึงวิตกว่าความเสียหายนั้น จะมิอยู่ต่อไป ก็มีสิทธิที่จะขอต่อ ศาลให้สั่งห้ามให้บุคคลนั้นใช้ชื่อดังกล่าวต่อไป

ภูมิลำเนา (Domicile)

ภูมิลำเนา คือ ถิ่นที่อยู่ตามกฎหมายของบุคคล โดยกฎหมายถือว่าบุคคลผู้นั้นอยู่ ณ ที่นั้นเสมอไป แม้ความจริงจะปรากฏว่าบุคคลผู้นั้นจากที่อยู่ไปอยู่ที่อื่นชั่วคราวก็ตาม เช่น เดินทางไปต่างจังหวัด เป็นต้น

ประโยชน์ของภูมิลำเนา

ประโยชน์ในการทราบภูมิลำเนาของบุคคลมีอยู่หลายประการ จะกล่าวถึง ประโยชน์ในการที่รู้ถึงภูมิลำเนาของบุคคลพอสังเขป เช่น ประโยชน์เกี่ยวกับภูมิลำเนาในการฟ้องคดีและการส่งหมาย เป็นต้น

ก. คดีแพ่ง

1. การฟ้องคดี

1.1 การเสนอคำฟ้อง สำหรับคดีมีข้อพิพาท

1.1.1 ได้เสนอคำฟ้องต่อศาลที่จำเลยมีภูมิลำเนาอยู่ในเขตศาล (ป.วิแพ่ง มาตรา 4(1))

1.1.2 คำฟ้องเกี่ยวข้องกับอสังหาริมทรัพย์หรือสิทธิ หรือประโยชน์อันเกี่ยวข้องกับอสังหาริมทรัพย์นั้นตั้งอยู่ในเขตศาลไม่ว่าจำเลยจะมีภูมิลำเนาอยู่ในราชอาณาจักรหรือไม่ หรือต่อศาลที่จำเลยมีภูมิลำเนาอยู่ในเขตศาล (ป.วิแพ่ง มาตรา 4 ทวิ)

1.1.3 คำฟ้องที่ไม่เกี่ยวข้องกับอสังหาริมทรัพย์ หรือสิทธิหรือประโยชน์อันเกี่ยวข้องกับอสังหาริมทรัพย์ ซึ่งจำเลยมิได้มีภูมิลำเนาอยู่ในราชอาณาจักรและมูลคดีมิได้เกิดขึ้นในราชอาณาจักร ถ้าโจทก์เป็นผู้มีสัญชาติไทย หรือมีภูมิลำเนาอยู่ในราชอาณาจักร ให้เสนอต่อศาลแพ่ง หรือต่อศาลที่โจทก์มีภูมิลำเนาอยู่ในเขตศาล (ป.วิแพ่ง มาตรา 4 ตริ)

1.2 การเสนอคำร้องขอสำหรับคดีไม่มีข้อพิพาท

2.1.1 คำร้องขอให้เสนอต่อศาลที่มูลคดีเกิดขึ้นในเขตศาล หรือต่อศาลที่ผู้ร้องมีภูมิลำเนาอยู่ในเขตศาล (ป.วิแพ่งมาตรา 4 (2))

2.1.2 คำร้องขอแต่งตั้งผู้จัดการมรดกให้เสนอต่อศาลที่เจ้ามรดกมีภูมิลำเนาอยู่ในเขตศาลในขณะถึงแก่ความตาย (ป.วิแพ่งมาตรา 4 จัตวา)

2.1.3 คำร้องขอเพิกถอนมติของที่ประชุม หรือที่ประชุมใหญ่ของนิติบุคคล คำร้องขอเลิกนิติบุคคล คำร้องขอตั้ง หรือถอนผู้ชำระบัญชีของนิติบุคคล หรือคำร้องขออื่นใดเกี่ยวกับนิติบุคคลให้เสนอต่อศาลที่นิติบุคคลนั้นมีสำนักงานแห่งใหญ่อยู่ในเขตศาล (ป.วิแพ่งมาตรา 4 เบญจ)

2. การส่งหมาย

2.1 กรณีปกติ การส่งคำคู่ความหรือเอกสารอื่นใดโดยเจ้าพนักงานให้ส่งแก่คู่ความ หรือบุคคลซึ่งระบุไว้ในคำคู่ความ หรือเอกสาร ณ ภูมิลำเนา หรือสำนักงานทำงานของคู่ความ หรือบุคคลนั้น (ป.วิแพ่งมาตรา 74)

2.2 ส่งโดยวิธีอื่น ถ้าการส่งคำคู่ความ หรือเอกสารนั้นไม่สามารถจะทำได้ตามปกติ ศาลอาจจะสั่งให้ส่งโดยวิธีอื่นแทนได้ กล่าวคือ ปิดคำคู่ความหรือเอกสารไว้ในที่แลเห็นได้ง่าย ณ ภูมิลำเนาหรือสำนักงานทำงานของคู่ความ (ป.วิแพ่งมาตรา 79)

ข. คดีอาญา

เมื่อความผิดเกิดขึ้น อ่าง หรือเชื่อว่าได้เกิดขึ้นในเขตอำนาจของศาลใด ให้เสนอคำฟ้องที่ศาลนั้น แต่ถ้าจำเลยมีที่อยู่ในเขตศาลใดจะเสนอคำฟ้องในเขตศาลนั้นก็ได้ (ป.วิ.อาญามาตรา 22 (1))

นอกจากประโยชน์ในการส่งหมายและการฟ้องคดีแล้วยังมีประโยชน์อย่างอื่น เช่น การเป็นคนสาวสูญ การชำระหนี้ สิทธิในทางารเมือง และการรับราชการทหาร เป็นต้น

การกำหนดภูมิลำเนา

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ได้บัญญัติกำหนดภูมิลำเนาของบุคคลธรรมดาไว้ในมาตรา 37 ถึงมาตรา 40 ดังนี้

1. ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 37 บัญญัติว่า “ภูมิลำเนาของบุคคลธรรมดา ได้แก่ถิ่นอันบุคคลนั้นมีสถานที่อยู่เป็นแหล่งสำคัญ” เมื่อพิจารณาข้อความที่บัญญัติไว้ในมาตรา 37 แล้วจะเห็นว่า “ภูมิลำเนา” มีความหมายหนักแน่นกว่า “ถิ่นที่อยู่” เพราะถิ่นที่อยู่อาจไม่ใช่ภูมิลำเนา และที่จะเป็นภูมิลำเนาได้นั้นต้องประกอบด้วยหลัก 2 ประการ คือ

1. เป็นที่อยู่ของบุคคล หมายถึง สถานที่ซึ่งบุคคลนั้นอาศัยกินอยู่หลับนอนไม่คำนึงว่าที่อยู่นั้นจะเป็นบ้าน ตึกแถว หรือกระท่อมก็ตาม ถ้าสถานที่นั้นเป็นที่กินอยู่หลับนอนของบุคคลใดสถานที่นั้นก็คือที่อยู่ของบุคคลนั้น ถึงแม้ว่าบางคนจะใช้เวลาวัน ๆ หนึ่งอยู่ในบ้านน้อยกว่าที่ทำงานหรือตามที่พักผ่อนหย่อนใจต่าง ๆ ก็ตาม

2. สถานที่อยู่นั้นเป็นแหล่งสำคัญ หมายความว่า เป็นที่อยู่ซึ่งบุคคลพักอาศัยโดยลำพังผู้เดียว หรืออยู่ร่วมกับครอบครัวของเขา เป็นแหล่งในการประกอบกิจการหรือเป็นที่ทำงานของเขาตามธรรมดาแล้วบุคคลคนเดียวจะมีสถานที่อยู่เพียงแห่งเดียว เป็นที่พักอาศัยกินอยู่หลับนอนของเขาจึงสะดวกในการติดต่อเกี่ยวข้องกับสัมพันธกันกับบุคคลอื่น หรือในการดำเนินกระบวนการพิจารณาในศาลก็สะดวก เนื่องจากการค้นหาภูมิลำเนาของเขาได้ไม่ยาก สถานที่อยู่นี้ย่อมเป็นภูมิลำเนาของเขา แต่ในบางกรณีบุคคลคนเดียวอาจมีสถานที่อยู่หลายแห่ง

ตัวอย่าง ก. มีบ้านอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นแหล่งประกอบอาชีพ และเป็นທີ່ซึ่งครอบครัวของเขาอยู่ร่วมด้วย กับมีบ้านพักที่จังหวัดชลบุรีอีกหลังหนึ่ง ซึ่ง ก. จะออกไปตากอากาศ พักผ่อน หย่อนใจ เป็นเวลาสามอาทิตย์ของทุก ๆ ปี ถ้าต้องการทราบภูมิลำเนาของ ก. อยู่ที่ไหนก็พิจารณาจากสถานที่อยู่ว่าที่ใด เป็นแหล่งสำคัญ ตามตัวอย่าง

จะเห็นว่า ก. มีภูมิลำเนาอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่เพราะสถานที่อยู่ที่เชียงใหม่ของ ก. เป็นที่ประกอบอาชีพ และเป็นที่ยอมรับว่าอยู่ถือว่าเป็นสถานที่ที่อยู่นั้นเป็นแหล่งสำคัญ

2. ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 38 บัญญัติว่า “ถ้าบุคคลธรรมดาที่มีถิ่นที่อยู่หลายแห่งซึ่งอยู่สลับเปลี่ยนกันไป หรือมีหลักแหล่งที่ทำการงานเป็นปกติหลายแห่ง ให้ถือเอาแห่งใดแห่งหนึ่งเป็นภูมิลำเนาของบุคคลนั้น” ตามธรรมนูญภูมิลำเนาของบุคคลได้แก่สถานที่ที่อยู่เป็นแหล่งสำคัญ แต่ในมาตรา 38 หมายถึงบุคคลธรรมดาที่มีถิ่นที่อยู่หลายแห่งซึ่งสลับเปลี่ยนกันไป หรือมีหลักแหล่งที่ทำการงานเป็นปกติหลายแห่ง ความสำคัญคงสำคัญทุกแห่ง กฎหมายให้ถือเอาแห่งใดแห่งหนึ่งเป็นภูมิลำเนาของบุคคลนั้นได้

ตัวอย่าง นายดำมีบ้านพักที่พระโขนงเป็นตึกแถวและมีกิจการค้าขายเสื้อผ้า กิจการค้าขายเจริญ นายดำไปเปิดกิจการค้าขายอีกหนึ่งที่ จังหวัดสมุทรปราการ และนายดำก็พักที่สมุทรปราการด้วย สรุปลมีที่พักและเป็นที่ยังทำกิจการค้าขายทั้งสองแห่ง ดังนี้ให้ถือเอาที่กรุงเทพฯ หรือที่สมุทรปราการเป็นภูมิลำเนาของนายดำ

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1233/2506 แม้จำเลยจะอ้างและปรากฏว่าจำเลยได้ย้ายภูมิลำเนาจากจังหวัดเชียงใหม่ไปอยู่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาที่ตึกแถวที่ศาลแขวงเชียงใหม่ 8 วัน แล้วก็ดี หากมีหลักฐานแสดงอยู่ว่าจำเลยยังคงมีบ้านเรือนและถิ่นที่อยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดพระนครศรีอยุธยาซึ่งโจทก์ยอมถือเอาแห่งใดแห่งหนึ่ง เป็นภูมิลำเนาของจำเลย และยื่นฟ้องจำเลยที่ศาลแขวงเชียงใหม่ได้ตามมาตรา 45 (มาตรา 38 ที่แก้ไขใหม่) และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาตรา 4 วรรค 2

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 881/2511 จำเลยมีบ้านอยู่เชียงใหม่และกรุงเทพฯ ซึ่งจำเลยขึ้นล่องไปมาเป็นประจำ ถือว่าจำเลยมีถิ่นที่อยู่สองแห่งโจทก์จะถือเอาแห่งใดแห่งหนึ่งภูมิลำเนาเพื่อยื่นฟ้องก็ได้

คำพิพากษาฎีกาที่ 1325/2518 จำเลยมีภูมิลำเนาอยู่จังหวัดศรีสะเกษ จำเลยย้ายไปรับราชการจังหวัดร้อยเอ็ด แต่ยังออกเช็คที่จังหวัดศรีสะเกษถือว่าจำเลยมีภูมิลำเนาที่จังหวัดศรีสะเกษ ด้วยโจทก์ฟ้องจำเลยให้รับผิดชอบตามเช็คที่ศาลจังหวัดศรีสะเกษได้

คำพิพากษาฎีกาที่ 2024-2025/2519 คำให้การจำเลยปรากฏว่า จำเลยมีภูมิลำเนาแห่งหนึ่ง จำเลยอ้างว่าย้ายไปอยู่อีกแห่งหนึ่ง และปรากฏในสำนวนว่าจำเลยมีที่อยู่อื่นอีกแห่งหนึ่งดังนี้ ถือว่าจำเลยมีภูมิลำเนาหลายแห่งตามที่มีที่อยู่สลับเปลี่ยนกันไป เจ้าพนักงานปิดคำบังคับไว้ ณ ภูมิลำเนาแห่งหนึ่ง ก็ถือว่าส่งคำบังคับถูกต้องแล้ว

คำพิพากษาฎีกาที่ 1479/2522 จำเลยอยู่บ้านเลขที่ 42 แต่เคยอยู่บ้านเลขที่ 140/2 เมื่อให้เช่าบ้านหลังนี้แล้วไม่เคยกลับไปอยู่อีก แต่รับว่าบ้านหลังนี้ยังเป็นภูมิลำเนาอยู่ ดังนี้ แสดงว่าจำเลยมีถิ่นที่อยู่หลายแห่งสลับเปลี่ยนกันไปทั้งสองบ้านจึงเป็นภูมิลำเนาซึ่งโจทก์ส่งคำบอกกล่าวเลิกสัญญาเช่าไปถึงได้

เปรียบเทียบกับกฎหมายต่างประเทศในเรื่องภูมิลำเนา

ตามกฎหมายแพ่งเยอรมัน บุคคลอาจมีภูมิลำเนาได้หลายแห่ง ซึ่งเป็นหลักเดียวกับกฎหมายไทย แต่ตามกฎหมายแพ่ง อังกฤษ ฝรั่งเศส สวิส และญี่ปุ่น บุคคลมีภูมิลำเนาได้แต่เพียงแห่งเดียวในเวลาเดียวกัน

ส่วนตามหลักกฎหมายแพ่งของสหรัฐอเมริกา ก็ถือว่าบุคคลมีภูมิลำเนาได้เพียงแห่งหนึ่งเท่านั้น แต่เรื่องนี้ศาลฎีกาของสหรัฐอเมริกา (United States Supreme Court) ได้เคยตัดสินมาแล้วว่า บุคคลอาจมีภูมิลำเนาได้ 2 แห่งในเวลาเดียวกัน ดังคดี HILL V MARTIN 296 U.S. 393 (1935) คดีนี้ขึ้นสู่ศาลสูงแห่งสหรัฐอเมริกา เมื่อปี ค.ศ.1935 ซึ่งมีประเด็นต้องวินิจฉัยในเรื่องภูมิลำเนาโดยเฉพาะ คดีดังกล่าวนี้มีข้อเท็จจริงพอสรุปได้ว่า Mr. John T. Dorrance เศรษฐีเจ้ามรดก มูลค่ากว่า 115 ล้านดอลลาร์สหรัฐ มีทรัพย์สินทั้งที่เป็นอ

สังหาริมทรัพย์ และสังหาริมทรัพย์อยู่ทั้งในมลรัฐ NEW JERSEY และมลรัฐ PENNSYLVANIA โดยหลักของกฎหมายของสหรัฐแล้ว มลรัฐใดที่เจ้ามรดกผู้ตายมีภูมิลำเนาอยู่ มีสิทธิที่จะเรียกเก็บภาษีมรดกหรือที่เรียกว่า INHERITANCE TAX จากกองมรดกของผู้ตายได้นั้นศาลสูงทั้งสองมลรัฐคือ NEW JERSEY และมลรัฐ PENNSYLVANIA ได้มีคำพิพากษาให้ STATETAX COMMISSIONER ของรัฐของตนเรียกเก็บภาษีมรดกดังกล่าวจากทรัพย์สินทั้งหมดของเจ้ามรดก คดีนี้จึงได้ขึ้นสู่ศาลสูงแห่งสหรัฐอเมริกา โดยผู้จัดการมรดกของ Mr. John T. Dorrance เป็นผู้ยื่นอุทธรณ์ เนื่องจากได้ยอมเสียภาษีให้กับ STATETAX COMMISSIONER ของมลรัฐ PENNSYLVANIA ไปแล้วเป็นจำนวนถึงประมาณ 18 ล้านดอลลาร์สหรัฐรวมทั้งดอกเบี้ยอีกประมาณ 1 แสนเหรียญ ซึ่งหากจะต้องเสียภาษีมรดกซ้ำซ้อนกัน ดังนี้ประเด็นที่ขึ้นสู่ศาลสูงแห่งสหรัฐจึงอยู่ที่ปัญหาว่าเจ้ามรดกผู้ตาย ขณะถึงแก่ความตายมีภูมิลำเนาอยู่ในมลรัฐใด คดีนี้ศาลสูงแห่งสหรัฐอเมริกาวินิจฉัยว่า เนื่องจากเจ้ามรดกมีถิ่นที่อยู่ทั้งในมลรัฐ NEW JERSEY และในมลรัฐ PENNSYLVANIA โดยพฤติการณ์ก็ไม่อาจกล่าวได้ว่า ถิ่นที่อยู่แห่งใดสำคัญกว่ากันจึงต้องถือว่าเจ้ามรดกขณะถึงแก่กรรมมีภูมิลำเนาอยู่ทั้งในมลรัฐ NEW JERSEY และมลรัฐ PENNSYLVANIA จึงพิพากษาให้ STATETAX COMMISSIONER ของแต่ละมลรัฐ มีสิทธิเก็บภาษีมรดกได้แต่เฉพาะส่วนทรัพย์สินที่อยู่ในแต่ละรัฐ ในขณะที่เจ้ามรดกถึงแก่ความตายเท่านั้นจะเก็บภาษีมรดกจากกองมรดกทั้งหมดนั้นหาอาจทำได้ไม่

3. ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 39 บัญญัติว่า “ถ้าภูมิลำเนาไม่ปรากฏให้ถือว่าถิ่นที่อยู่เป็นภูมิลำเนา” ดังได้กล่าวมาแล้วในมาตรา 37 ว่าบุคคลทุกคนควรมีแห่งใดแห่งหนึ่งเป็นภูมิลำเนาของเขา ฉะนั้นตามมาตรา 39 นี้จึงบัญญัติว่า ถ้าบุคคลใดมีภูมิลำเนาไม่ปรากฏให้ถือเอาถิ่นที่อยู่เป็นภูมิลำเนา หมายความว่าถ้าทราบว่าจะถิ่นที่อยู่ของบุคคลที่อยู่ใดแต่ไม่ทราบว่าแหล่งสำคัญหรือไม่ จึงถือเอาถิ่นที่อยู่เป็นภูมิลำเนาในกรณีภูมิลำเนาไม่ปรากฏเช่น นาย ก. ไม่เคยมีถิ่นที่อยู่ใดเป็นแหล่งสำคัญ นาย ก. หา

เลี้ยงชีพด้วยการเร่ร่อน รับจ้างทำงานเป็นกรรมกรช่างก่อสร้างไปตามจังหวัดต่าง ๆ แห่งละปีหรือ 2 ปีบ้างแล้วแต่งาน เวลานี้ นาย ก. เป็นลูกจ้างบริษัทรับเหมาก่อสร้างอยู่ที่จังหวัดนครสวรรค์ ดังนี้จะเห็นว่า นาย ก. เป็นบุคคลไม่มีภูมิลำเนา เพราะเขาไม่มีถิ่นที่อยู่เป็นแหล่งสำคัญ แต่อย่างไรก็ตามการมีถิ่นที่อยู่ขณะนี้อยู่ที่จังหวัดนครสวรรค์ ฉะนั้นตามมาตรา 46 ต้องถือว่าภูมิลำเนาของ นาย ก. คือจังหวัดนครสวรรค์

4. ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 40 บัญญัติว่า “บุคคลธรรมดาซึ่งเป็นผู้ไม่มีที่อยู่ปกติเป็นหลักแหล่งหรือเป็นผู้ครองชีพในการเดินทางไปมาปราศจากหลักแหล่งที่ทำกรงานพบตัวในถิ่นไหนให้ถือว่าถิ่นนั้นเป็นภูมิลำเนาของบุคคลนั้น” มาตรา 40 นี้เป็นมาตราที่ขจัดปัญหาข้อขัดข้องของ บุคคลบางคนไม่มีภูมิลำเนาและไม่มีถิ่นที่อยู่เป็นประเภทคนจรจัด หรือเป็นพ่อค้าเร่และอยู่ในเรือ กฎหมายจึงบัญญัติว่าพบตัวในถิ่นไหนให้ถือว่าถิ่นนั้นเป็นภูมิลำเนาของบุคคลนั้น

บุคคลที่กฎหมายกำหนดภูมิลำเนาให้

หลักภูมิลำเนาของบุคคลใด ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 44 ได้แก่ถิ่นที่อยู่เป็นแหล่งสำคัญของบุคคลนั้น และบุคคลธรรมดาทั่วไปสามารถเลือกภูมิลำเนาของตนได้ตามใจสมัคร หรือเรียกได้ว่าภูมิลำเนาโดยพฤตินัย แต่ทั้งนี้ก็มีบุคคลบางประเภทที่กฎหมายกำหนดภูมิลำเนาให้โดยเฉพาะ เพื่อความสะดวกและตัดข้อยุ่งยากในการหาภูมิลำเนาของบุคคลจำพวกนี้ ซึ่งบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 43 ถึงมาตรา 47

1. ภูมิลำเนาของสามีภรรยา ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 43 บัญญัติว่า “ภูมิลำเนาของสามีและภรรยา ได้แก่ถิ่นที่อยู่ซึ่งสามีและภรรยาอยู่กินด้วยกันฉันสามีภริยา เว้นแต่สามีหรือภรรยาได้แสดงเจตนาให้ปรากฏว่ามีภูมิลำเนาแยกต่างหากจากกัน” มาตรานี้จะเห็นได้ว่ากฎหมายไม่ได้บังคับว่าสามีภรรยาต้องมีภูมิลำเนาอยู่ในที่เดียวกัน แต่ก็ไม่ต้องการทำลายสถาบันครอบครัว ถ้าสามีภรรยาอยู่ด้วยกันภูมิลำเนาก็จะอยู่ ณ ที่นั้น เว้นแต่

สามีภรรยาได้แสดงเจตนาให้ปรากฏ เจตนาไม่ต้องแสดงเป็นลายลักษณ์อักษร อาจจะ เป็นเรื่องที่สามีภรรยาคู่นี้เป็นบุตรคนเดียวของบิดามารดาและสามีภรรยาผู้นี้อยู่จังหวัด ใกล้เคียงกันจึงตกลงกันต่างคนต่างอยู่เป็นเพื่อนบิดามารดาของฝ่ายตนทั้งคู่ ต่างก็ไปเยี่ยม ซึ่งกันและกันอย่างนี้ถือว่าภูมิลำเนาของสามีและภริยามีภูมิลำเนาคนละแห่ง

2. ภูมิลำเนาของผู้เยาว์ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 44 บัญญัติว่า “ภูมิลำเนาของผู้เยาว์” ได้แก่ภูมิลำเนาของผู้แทนโดยชอบธรรม ซึ่งเป็นผู้ใช้อำนาจปกครอง หรือผู้ปกครอง

ในกรณีที่ผู้เยาว์อยู่ใต้อำนาจปกครองของบิดามารดา ถ้าบิดาและมารดามีภูมิลำเนาแยกต่างหากจากกัน ภูมิลำเนาของผู้เยาว์ได้แก่ภูมิลำเนาของบิดาหรือมารดาซึ่งตน อยู่ด้วย” มาตรานี้จะเห็นได้ว่าภูมิลำเนาของผู้เยาว์ได้แก่ภูมิลำเนาของผู้ใช้อำนาจปกครองหรือ ผู้ปกครองเพื่อสอดคล้องกับหลักที่ว่าผู้ใช้อำนาจปกครอง หรือผู้ปกครองมีหน้าที่อุปการะ เลี้ยงดูบุตรผู้เยาว์ แต่ถ้าบิดามารดาผู้เยาว์ต่างมีภูมิลำเนาคนละที่ถ้าผู้เยาว์อยู่กับใครภูมิลำเนา ของผู้เยาว์ก็จะอยู่ที่นั่นด้วย

ผู้แทนโดยชอบธรรมคือ ผู้ใช้อำนาจปกครอง หรือผู้ปกครองยังเป็นผู้มีหน้าที่ควบคุม ดูแลอุปการะเลี้ยงดูและจัดการเกี่ยวกับทรัพย์สินของผู้เยาว์ด้วย ฉะนั้นเพื่อความสะดวกใน การควบคุมดูแลผู้เยาว์ กฎหมายจึงบัญญัติให้ผู้เยาว์ถือภูมิลำเนาของผู้แทนโดยชอบธรรม ซึ่งได้แก่บิดามารดาของผู้เยาว์นั่นเอง ฉะนั้นผู้เยาว์ย่อมถือภูมิลำเนาของบิดามารดา เพราะ บิดามารดาเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งการเป็นผู้ใช้อำนาจปกครองบุตรผู้เยาว์ (มาตรา 1566 วรรคแรก) ถ้าบิดาหรือมารดาตายอำนาจปกครองอยู่กับบิดาหรือมารดา (มาตรา 1566 วรรคสอง อนุมาตรา (1)) ถ้าและบิดามารดาผู้เยาว์ตาย ศาลตั้งผู้ปกครองให้ผู้เยาว์ไปอยู่ในความปกครอง ของใคร ผู้เยาว์ย่อมถือเอาภูมิลำเนาของผู้ปกครองนั้น กรณีผู้เยาว์เป็นบุตรบุญธรรมของใคร ก็ย่อมถือเอาภูมิลำเนาของผู้รับบุตรบุญธรรมนั้น (มาตรา 1598/28) เพราะอำนาจปกครอง ของบิดามารดาโดยกำเนิดนั้น หมคอำนาจปกครองนับแต่วันเวลาที่ผู้เยาว์เป็นบุตรบุญธรรม

แล้ว อย่างไรก็ตามเมื่อผู้เยาว์บรรลุนิติภาวะแล้ว ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 19 มาตรา 20 ก็อาจเลือกภูมิลำเนาได้ตามความสมัครใจ

3. ภูมิลำเนาของคนไร้ความสามารถ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 45 บัญญัติว่า "ภูมิลำเนาของคนไร้ความสามารถ ได้แก่ภูมิลำเนาของผู้อุปบาล" คนไร้ความสามารถนั้น คือ คนวิกลจริต ที่ถูกศาลสั่งให้กันคนไร้ความสามารถและศาลจะตั้งผู้มาดูแล คนไร้ความสามารถเรียกว่า "ผู้อุปบาล" (มาตรา 28) และผู้อุปบาลต้องดูแลคนไร้ความสามารถทั้งในเรื่องส่วนตัวและในการจัดการทรัพย์สินของคนไร้ความสามารถด้วย ดังนั้นกฎหมายในเรื่องภูมิลำเนาจึงบัญญัติให้ภูมิลำเนาของคนไร้ความสามารถอยู่กับผู้ดูแล คือ ภูมิลำเนาของผู้อุปบาล

4. ภูมิลำเนาของข้าราชการ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 46 บัญญัติว่า "ภูมิลำเนาของข้าราชการ ได้แก่ถิ่นอันเป็นที่ทำการตามตำแหน่งหน้าที่ หากมิใช่เป็นตำแหน่งหน้าที่ชั่วคราวชั่วคราวระยะเวลาหรือเป็นเพียงแต่งตั้งไปเฉพาะการครั้งเดียวคราวเดียว" ข้าราชการที่มีตำแหน่งหน้าที่ประจำ ณ ถิ่นใดให้ถือว่ามิใช่ภูมิลำเนาอยู่ ณ ถิ่นนั้น ทั้งนี้จะต้องมิใช่เป็นตำแหน่งหน้าที่ ชั่วระยะเวลาหรือเป็นเพียงแต่งตั้งไปเฉพาะการครั้งหนึ่งเดียวเท่านั้น ข้าราชการคือบุคคลที่ได้รับตำแหน่งหน้าที่ให้รับใช้มหาชนไม่จำกัดว่าต้องเป็นฝ่ายใดเช่นข้าราชการพลเรือน ตำรวจ ทหารหรือพนักงานเทศบาล ข้อสำคัญข้าราชการเหล่านี้จะต้องอยู่ในตำแหน่งหน้าที่ประจำ เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัด ผู้พิพากษา หรือนายด่านศุลกากรที่ไปประจำอยู่ในจังหวัดต่าง ๆ ถิ่นว่าจังหวัดที่ไปประจำนั้นเป็นภูมิลำเนาแม้จะมีบ้านและครอบครัวอยู่จังหวัดอื่นก็ตาม

แต่กรณีข้าราชการที่ถูกส่งตัวไปปฏิบัติหน้าที่ราชการชั่วคราว หรือชั่วคราวระยะเวลาหนึ่ง เช่น พวกผู้ตรวจราชการกระทรวงมหาดไทย หรือพวกข้าราชการกองตรวจเงินแผ่นดินไปปฏิบัติราชการตามจังหวัด ต่าง ๆ อาจไปอยู่จังหวัดหนึ่ง ๆ เป็นเวลา 2 - 3 เดือน นั้น กรณีเช่นนี้ภูมิลำเนาเขาไม่ได้เปลี่ยนไปอยู่จังหวัดนั้น ๆ ด้วย

ข้าราชการจะมีภูมิลำเนามากกว่าหนึ่งแห่งได้หรือไม่

คำพิพากษาฎีกาที่ 1681/2515 จำเลยรับราชการประจำอยู่ในกรุงเทพฯ ซึ่งถือได้ว่ามีภูมิลำเนาในกรุงเทพฯ ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 52 (มาตรา 46 ที่แก้ไขใหม่) แต่เมื่อปรากฏว่าจำเลยยังมีถิ่นที่อยู่ที่จังหวัดราชบุรี ซึ่งเป็นภูมิลำเนาเดิมด้วย จึงถือได้ว่าถิ่นที่อยู่ของจำเลยมี 2 แห่ง และจะถือเอาถิ่นที่อยู่แห่งใดแห่งหนึ่งเป็นภูมิลำเนาของจำเลยก็ได้ โจทก์ยื่นฟ้องคดีแพ่งที่ศาลจังหวัดราชบุรี ซึ่งเป็นภูมิลำเนาแห่งหนึ่งของจำเลย จึงชอบด้วยประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 4(2) แล้ว

ข้อสังเกต

จากคำพิพากษาฎีกาที่ 1681/2515 ได้วินิจฉัยว่าบุคคลนั้นถึงแม้จะรับราชการที่กรุงเทพฯ แต่ยังคงกลับไปอยู่ภูมิลำเนาเดิมเป็นประจำก็ถือว่ามีสองภูมิลำเนาได้ ตามมาตรา 45 (มาตรา 38 ที่แก้ไขใหม่) ซึ่งคำพิพากษานี้ตัดสินตามมาตรา 52 ซึ่งเป็นมาตราเก่าก่อนใช้ กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่ได้ตรวจชำระใหม่ พ.ศ. 2535 ที่บังคับใช้ในปัจจุบัน ซึ่งมาตรา 52 บัญญัติว่า “ข้าราชการทั้งปวงนั้น ท่านถือว่าย่อมมีภูมิลำเนา ณ ถิ่นอันเป็นที่ทำการตามตำแหน่งหน้าที่ หากมิใช่เป็นตำแหน่งหน้าที่ชั่วคราวชั่วคราวระยะเวลาหรือเป็นเพียงแต่งตั้งไปเฉพาะการครั้งหนึ่งครั้งเดียว” แต่ในปัจจุบันบัญญัติไว้ในมาตรา 46 ได้แก้ถ้อยคำโดยใช้คำว่า “ภูมิลำเนาของข้าราชการ ได้แก่ ถิ่นอันเป็นที่ทำการตามตำแหน่งหน้าที่...” ซึ่งน่าจะเป็นการชี้ให้ชัดเจนว่า ภูมิลำเนาของข้าราชการควรจะอยู่ ณ ที่ทำการตามตำแหน่งหน้าที่เท่านั้น แต่อย่างไรก็ตามต้องรอดูการพิจารณาของศาลต่อไป

5. ภูมิลำเนาของผู้ที่ถูกจำคุก ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 47 บัญญัติว่า “ภูมิลำเนาของผู้ที่ถูกจำคุกตามคำพิพากษาถึงที่สุดของศาลหรือตามคำสั่งโดยชอบด้วยกฎหมาย ได้แก่ เรือนจำหรือทัณฑสถานที่ถูกจำคุกอยู่จนกว่าจะได้รับการปล่อยตัว” มาตรานี้เป็นมาตราใหม่ที่เกิดจากการแก้ไขประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1 ปี พ.ศ.

2535 เพื่อให้สอดคล้องตามความเป็นจริงในทางปฏิบัติควรมีภูมิลำเนา ณ สถานที่ที่ถูก
จำคุกอยู่จนกว่าจะได้รับการปล่อยตัว

การเปลี่ยนภูมิลำเนา

บุคคลใดซึ่งมิได้อยู่ในประเภทที่กฎหมายกำหนดภูมิลำเนาให้เองแล้วขอมมี
ภูมิลำเนาได้ตามความพอใจของตน ดังปรากฏในรัฐธรรมนูญของประเทศไทยทุกฉบับ จะ
บัญญัติให้บุคคลขอมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการเลือกถิ่นที่อยู่ภายในราชอาณาจักรและใน
การประกอบอาชีพ แต่ภูมิลำเนาของบุคคลหนึ่งนั้นเมื่ออยู่ ณ ที่ใดแล้วไว้จะต้องอยู่ ณ
ที่นั้นตลอดชีวิตของบุคคลผู้นั้นเสมอไม่ว่า บุคคลทุกคนแม้จะมีถิ่นที่อยู่อยู่แล้วก็ตาม บุคคล
นั้น ๆ ชอบที่จะเปลี่ยน หรือย้ายภูมิลำเนาของตนได้ตามใจชอบ ประมวลกฎหมายแพ่ง
และพาณิชย์ได้บัญญัติเกี่ยวกับสิทธิในการเปลี่ยนภูมิลำเนาไว้ในมาตรา 41 โดยบัญญัติว่า
“ภูมิลำเนาขอมเปลี่ยนไปด้วยการย้ายถิ่นที่อยู่ พร้อมด้วยเจตนาปรากฏชัดแจ้งว่า จะเปลี่ยน
ภูมิลำเนา”

จากบทบัญญัติในมาตรา 41 ขอมเป็นที่เข้าใจว่า บุคคลนั้นขอมมีภูมิลำเนาอยู่ก่อน
แล้วอย่างหนึ่ง และเมื่อได้เปลี่ยนไปมีภูมิลำเนาใหม่ แล้วภูมิลำเนาเดิมขอมสูญสิ้นไป

หลักเกณฑ์ในการเปลี่ยนภูมิลำเนา จากมาตรา 41 นี้เอง จะเห็นว่าหลักเกณฑ์
ประกอบกันอยู่ 2 ประการ คือ

1. การย้ายถิ่นที่อยู่ หมายถึงการเปลี่ยนแปลงที่อยู่โดยมีการโยกย้ายสิ่งของจากที่อยู่
เดิมไปที่อยู่ใหม่ หรือย้ายครอบครัวจากที่อยู่เดิมไปอยู่ที่ใหม่ เช่น ซื้อมาใหม่แล้วขนของ
ไปจากบ้านเดิม เข้าไปอยู่บ้านใหม่

2. เจตนาชัดแจ้งจะเปลี่ยนภูมิลำเนา หมายความว่านอกจากจะย้ายที่อยู่แล้วจะต้อง
แสดงเจตนาซึ่งอาจจะเป็นในรูปลายลักษณ์อักษร หรือโดยปริยายก็ได้ว่าได้ย้ายภูมิลำเนาไป
อยู่ ณ ถิ่นที่อยู่ใหม่

หลักเกณฑ์ทั้งสองประการนี้จะต้องประกอบกัน หากมีเพียงแต่ประการหนึ่งประการเดียวแล้วจะถือว่าเปลี่ยนภูมิลำเนาไม่ได้ เช่น ก. ได้แจ้งย้ายออกจากถิ่นที่อยู่เดิม และแจ้งย้ายเข้าไปอยู่ ณ ถิ่นที่อยู่ใหม่ต่อเจ้าพนักงานตามกฎหมายว่าด้วยการทะเบียนราษฎรในเขตเทศบาลแล้ว ดังนั้นจะถือว่า ก. ได้เปลี่ยนภูมิลำเนาแล้วไม่ได้ เพราะเพียงแต่แสดงเจตนาจะเปลี่ยนภูมิลำเนาเท่านั้นยังไม่ปรากฏว่า ก. ได้ย้ายถิ่นที่อยู่ใหม่แต่อย่างไร จึงไม่เข้าหลักเกณฑ์ที่ภูมิลำเนาของ ก. จะเปลี่ยนไป

คำพิพากษาฎีกาที่ 181/2521 การแจ้งทะเบียนสำมะโนครัวย้ายที่อยู่ ยังไม่เป็นการย้ายภูมิลำเนาจนกว่าจะได้ย้ายที่อยู่เปลี่ยนภูมิลำเนาจริง

และในฉบับก่อนที่จะมีการแก้ไขประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1 พ.ศ. 2535 ที่เพิ่มมาตรา 47 ที่บัญญัติว่า “ภูมิลำเนาของผู้ที่ถูกจำคุกตามคำพิพากษาถึงที่สุดของศาล หรือตามคำสั่งโดยชอบด้วยกฎหมาย ได้แก่เรือนจำ หรือทัณฑสถานที่ถูกจำคุกอยู่ จนกว่าจะได้รับการปล่อยตัว” เคยมีคดีผู้ต้องหาถูกคุมขังระหว่างต่องานนั้น จะถือว่าผู้ต้องหานั้นจะเปลี่ยนภูมิลำเนาไม่ได้ เพราะผู้ต้องหามิได้แสดงเจตนาย้ายภูมิลำเนาไปอยู่ ณ ที่อยู่ใหม่ดังคำพิพากษาฎีกาที่ 361-374/2457 วินิจฉัยว่าผู้ต้องหาถูกคุมขังระหว่างถูกจำขังนั้นจะถือว่าเรือนจำเป็นภูมิลำเนาด้วยไม่ได้ แต่ในปัจจุบัน ต้องถือว่าภูมิลำเนาของเขาได้แก่เรือนจำที่ถูกจำคุกอยู่

ตามที่กล่าวมาแล้วจะเห็นว่า การเปลี่ยนภูมิลำเนาจะต้องประกอบด้วยหลักเกณฑ์สองประการ คือ การย้ายที่อยู่ของบุคคลประการหนึ่งและเจตนาชัดแจ้งจะเปลี่ยนภูมิลำเนาอีกประการหนึ่ง กรณีการย้ายที่อยู่ของบุคคลมองเห็นได้ง่ายจากการกระทำของบุคคลที่ประสงค์จะย้ายที่อยู่โดยบุคคลนั้นไปทำการซื้อบ้านใหม่หรือขนของจากบ้านถิ่นที่อยู่เดิมเข้าไปอยู่ในบ้านถิ่นที่อยู่แห่งใหม่

แต่การแสดงเจตนาชัดแจ้งจะเปลี่ยนภูมิลำเนามองเห็นได้ยาก เพราะการแสดงเจตนาเป็นสิ่งที่อยู่ในใจ นอกจากจะแสดงออกมภายนอกเป็นลักษณะการกระทำจึงจะเห็นได้ การแสดงเจตนาย้ายภูมิลำเนาอาจเป็นได้ 2 ประการ

ก. การทำเป็นลายลักษณ์อักษร คือกรณีที่บุคคลที่ประสงค์จะย้ายภูมิลำเนาได้แจ้งการย้ายออกไปจากถิ่นที่อยู่เดิม และแจ้งการย้ายเข้าไปอยู่ ณ ถิ่นที่อยู่ใหม่ต่อนายทะเบียนผู้รับแจ้งตามพระราชบัญญัติการทะเบียนราษฎร พ.ศ. 2534

ข. การแสดงออกโดยปริยายด้วยการกระทำต่าง ๆ ของบุคคล ตามพฤติการณ์ต่าง ๆ ที่พอจะวินิจฉัยได้ว่าบุคคลเจตนาชัดแจ้งเปลี่ยนภูมิลำเนาแล้ว เป็นต้นว่าขายบ้านที่อยู่เก่าแล้วขนของย้ายครอบครัวไปตั้งร้านค้าขาย ณ ถิ่นที่อยู่ใหม่ ยื่นแสดงรายการเสียภาษีอากร ณ ที่ว่าการอำเภอท้องที่ที่ตนมีถิ่นที่อยู่ใหม่ หรือกรณีจำเลยได้ยอมรับหมายเรียกแก้คดีที่ศาลซึ่งมีถิ่นที่อยู่ใหม่อยู่ในเขตศาลนี้โดยไม่คัดค้าน ฯลฯ เป็นต้น

การเปลี่ยนภูมิลำเนานี้จะต้องทำด้วยความสุจริต (มาตรา 5) เช่น การย้ายที่อยู่ไปอยู่นอกเขตอำนาจศาลหนึ่ง เพื่อจะอ้างเป็นข้อคัดค้านเป็นเรื่องอำนาจในเมื่อตนถูกฟ้องเป็นจำเลยจะเห็นว่าการย้ายที่อยู่ใหม่มีวัตถุประสงค์อันไม่สุจริตไม่ควรจะมีเจตนาเปลี่ยนภูมิลำเนาอย่างแท้จริง

ผลของการเปลี่ยนภูมิลำเนา เมื่อบุคคลผู้ประสงค์จะเปลี่ยนภูมิลำเนาได้ปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ที่บัญญัติไว้ในมาตรา 41 แล้ว ภูมิลำเนาย่อมเปลี่ยนไปทันที ไม่มีข้อบังคับว่าจะต้องพักอาศัยหลับนอนที่ภูมิลำเนาใหม่เป็นระยะเวลาานานเท่าใด และการเปลี่ยนภูมิลำเนาหากกระทบกระทั่งถึงสิทธิอันได้รับอยู่ก่อน แล้วของบุคคลภายนอกแต่อย่างใดไม่ เช่น นาย ก. เป็นหนี้เขา ถูกฟ้องเป็นจำเลยที่ศาลจังหวัดชัยนาท โดยมีภูมิลำเนาอยู่ในเขตศาลนี้ คดีอยู่ในระหว่างพิจารณา นาย ก. ย้ายไปมีภูมิลำเนาที่จังหวัดอ่างทอง ศาลจังหวัดชัยนาทคงดำเนินการพิจารณาต่อไปได้

ภูมิลำเนาเฉพาะการ

บทบัญญัติของกฎหมายเรื่องภูมิลำเนาซึ่งได้กล่าวมาแล้วนั้นเป็นการกล่าวถึงภูมิลำเนาธรรมดาโดยทั่วไปของบุคคล อันเป็นภูมิลำเนาซึ่งเกิดขึ้นโดยกฎหมายกำหนดให้เป็นตำแหน่งที่อยู่หรือสำนักของบุคคลเพื่อประโยชน์แก่กิจการต่าง ๆ โดยทั่วไป ซึ่งภูมิลำเนาธรรมดาโดยทั่วไปของบุคคลดังกล่าวนี้อาจทำให้มีเหตุขัดข้องหรือเกิดความไม่สะดวกได้ในการประกอบกิจการบางเรื่อง เช่น นายแดงมีภูมิลำเนาอยู่กรุงเทพฯ เมื่อถึงฤดูลำไยออกผล นายแดงไปเปิดกิจการซื้อขายลำไยอยู่ที่จังหวัดลำปาง ในกรณีเช่นนี้ผู้ที่มาติดต่อค้าขายลำไยกับนายแดงอาจตั้งข้อรังเกียจว่านายแดงมีภูมิลำเนาอยู่ห่างไกล หากมีปัญหาใด ๆ จะก่อให้เกิดความยุ่งยากลำบากในการติดต่อสัมพันธ์ ในกรณีเช่นนี้กฎหมายจึงได้มีบทบัญญัติในเรื่องภูมิลำเนาเฉพาะการเพื่อเปิดโอกาสให้บุคคลสามารถเลือกถือเอาภูมิลำเนาพิเศษเฉพาะการอันใดอันหนึ่งขึ้นต่างหากจากภูมิลำเนาทั่วไปได้ดังที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 42 ว่า “ถ้าบุคคลใดได้เลือกเอาถิ่นใด โดยมีเจตนาปรากฏชัดแจ้งว่าจะให้เป็นภูมิลำเนาเฉพาะการเพื่อทำการใดให้ถือว่าภูมิลำเนานั้นเป็นภูมิลำเนาเฉพาะการสำหรับการนั้น”

จากบทบัญญัติในมาตรา 42 นี้เองจะเห็นว่าภูมิลำเนาเฉพาะการเป็นภูมิลำเนาพิเศษที่เกิดขึ้นโดยบุคคลเป็นผู้เลือกกำหนดขึ้นเพื่อจะกระทำการอันใดอันหนึ่ง และควรสังเกตว่าการแสดงเจตนาเพื่อเลือกกำหนดภูมิลำเนาเฉพาะการนี้ กฎหมายมิได้กำหนดแบบวิธีแห่งการเลือกไว้แต่อย่างใด ฉะนั้นบุคคลผู้เป็นคู่สัญญาจึงอาจแสดงเจตนาเลือกกำหนดภูมิลำเนาเฉพาะการโดยการตกลงกันด้วยวาจา หรือระบุไว้ในข้อสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษรโดยชัดแจ้งก็ได้ หรือแม้แต่ว่าเป็นการเลือกโดยปริยาย กล่าวคือโดยพฤติการณ์ที่เคยปฏิบัติต่อกันเป็นการแสดงหรือบ่งชี้ว่าคู่สัญญาได้ตกลงยินยอมรับภูมิลำเนาเฉพาะการนั้นโดยปริยายแล้ว เช่น นายแดงมีภูมิลำเนาอยู่กรุงเทพมหานคร เมื่อถึงฤดูลำไยได้ไปเช่าร้านค้าเปิดกิจการค้าขายลำไยอยู่ที่จังหวัดลำปาง และเพื่อการนี้นายแดงได้แสดงต่อบุคคลทั่วไปที่มาติดต่อค้าขายกับตนว่าตนได้ยอมรับโดยปริยายว่ามีภูมิลำเนาเฉพาะการที่เกี่ยวกับกิจการค้า

ขายลำไยอยู่ที่จังหวัดลำปาง เช่น ยอมรับชำระหนี้ (มาตรา 324) การยอมรับหมายเรียกและ
สำเนาคำฟ้องโดยไม่คัดค้าน ฯลฯ เป็นต้น ในกรณีเช่นนี้แม้นายแดงจะไม่ได้แสดงเจตนา
ขัดแย้งเลือกภูมิลำเนาเฉพาะการก็ตาม แต่ตามพฤติการณ์ย่อมถือว่านายแดงได้เลือกเอา
จังหวัดลำปางเป็นภูมิลำเนาเฉพาะการโดยปริยายแล้ว

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1353/2518 จำเลยมีภูมิลำเนาเดิมอยู่จังหวัดศรีสะเกษ จำเลยย้าย
ไปรับราชการจังหวัดร้อยเอ็ด แต่ยังออกเช็คที่จังหวัดศรีสะเกษ ถือว่าจำเลยมีภูมิลำเนาที่
จังหวัดศรีสะเกษด้วย โจทก์ฟ้องจำเลยให้รับผิดชอบตามเช็คที่ศาลจังหวัดศรีสะเกษได้

แต่ฟังสังเกตว่าความในมาตรา 42 นั้นเองระบุไว้ชัดเจนว่า “เป็นภูมิลำเนาเฉพาะการ
สำหรับการนั้น” หมายความว่าเฉพาะกิจการพิเศษนั้นเท่านั้นจึงจะถือภูมิลำเนาเฉพาะการ
หากเป็นกิจการอื่น ๆ ก็ยังคงต้องถือหลักภูมิลำเนาธรรมดาทั่วไปของบุคคลนั้นอยู่ตามเดิม

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 373/2518 โจทก์อยู่มีนบุรีไปพักกับ พ. ที่จังหวัดแพร่ในการ
ติดต่อค้าขายกับ พ. ไม่ถือว่าโจทก์กับภริยามีภูมิลำเนาที่จังหวัดแพร่ โจทก์ฟ้องศาลจังหวัด
แพร่ขอหย่ากับจำเลยโดยไม่ขออนุญาต แต่อ้างว่าจำเลยมีภูมิลำเนาที่จังหวัดแพร่ เมื่อจำเลย
คัดค้านก็เป็นเรื่องที่ต้องฟังข้อเท็จจริงก่อน การที่ศาลชั้นต้นวินิจฉัยปัญหาเรื่องเขตอำนาจ
ศาลในคำพิพากษาแสดงให้เห็นว่า ศาลชั้นต้นมิได้อนุญาตให้โจทก์ฟ้องคดีนี้ จึงต้อง
พิพากษายกฟ้อง

และเมื่อได้เลือกเอาท้องถิ่นใดเป็นภูมิลำเนาเฉพาะการแล้ว แม้ต่อมาภูมิลำเนาธรรมดา
ทั่วไปของบุคคลนั้นจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ตาม ภูมิลำเนาเฉพาะการนั้นก็หาเปลี่ยนแปลง
ตามไปด้วยไม่

มีปัญหาคิดในเรื่องภูมิลำเนาเฉพาะการอย่างหนึ่งคือ เมื่อบุคคลใดเลือกภูมิลำเนา
เฉพาะการไว้ที่ใด ๆ แล้ว ฝ่ายที่ได้รับประโยชน์จะสละสิทธิ และไปถือเอาภูมิลำเนาเดิม
สำหรับการนั้น ๆ ได้หรือไม่ ตามมาตรานี้บัญญัติว่า เมื่อเลือกภูมิลำเนาเฉพาะเพื่อกิจการใด

ท่านให้ถือว่าเป็นภูมิลำเนาในการอันนั้น ซึ่งเมื่อพิจารณาคำว่า “ให้ถือว่า” น่าจะหมายถึงไปในทางบังคับว่าจะเลือกเอาตามชอบใจมิได้ แต่ถ้าพิจารณาไปถึงอีกทางจะเห็นว่าภูมิลำเนาเฉพาะการนี้ เป็นภูมิลำเนาที่เกิดขึ้นเพื่อประโยชน์ของคู่สัญญาอีกฝ่ายหนึ่งเท่านั้น ฉะนั้นถ้าฝ่ายที่ได้รับประโยชน์จะสละประโยชน์ของเขาที่พึงได้จากสัญญานั้น ก็น่าจะทำได้ เช่น นาย ก. มีภูมิลำเนาอยู่กรุงเทพฯ ไปปรับเหมาะก่อสร้างโรงพยาบาลที่จังหวัดสงขลา นาย ก. ได้ไปทำสัญญาซื้อไม้จาก นาย ข. ซึ่งเป็นพ่อค้าอยู่ที่จังหวัดสงขลานั้นเอง โดยเลือกเอาจังหวัดสงขลาเป็นภูมิลำเนาเฉพาะการเพื่อการซื้อไม้นั้น ดังนี้ นาย ก. เองไม่สามารถอ้างภูมิลำเนาที่กรุงเทพฯ ได้ แต่สำหรับนาย ข. อาจอ้างภูมิลำเนาของนาย ก. ที่กรุงเทพฯ ได้ เพราะภูมิลำเนาเฉพาะการในการซื้อไม้นี้เกิดขึ้นมาเพื่อประโยชน์ของนาย ข. แต่ถ้าการเลือกภูมิลำเนาเฉพาะการได้กระทำเพื่อประโยชน์ทั้ง 2 ฝ่ายแล้ว ไม่ว่าฝ่ายใดจะอ้างภูมิลำเนาเดิมไม่ได้

ความแตกต่างระหว่างภูมิลำเนาธรรมดากับภูมิลำเนาเฉพาะการ

1. ภูมิลำเนาธรรมดาเป็นภูมิลำเนาทั่ว ๆ ไปของบุคคล แต่ภูมิลำเนาเฉพาะการเป็นภูมิลำเนาพิเศษ เลือกมาเพื่อกิจการใดกิจการหนึ่งโดยเฉพาะ
2. ภูมิลำเนาธรรมดานี้ไม่ตกทอดทายาท แต่ภูมิลำเนาเฉพาะการเป็นภูมิลำเนาที่เกิดขึ้นโดยสัญญาระหว่างบุคคล ถ้าหากผู้ถือภูมิลำเนาเฉพาะการนั้น ตายลงผู้รับมรดกในกิจการที่ได้เลือกภูมิลำเนาเฉพาะการนั้น ก็ต้องรับไปทั้งสิทธิและหน้าที่ ดังนี้ก็ต้องถือเอาภูมิลำเนาเฉพาะการสำหรับกิจการนั้น ๆ ไปด้วย
3. ภูมิลำเนาธรรมดา แม้จะมีได้หลายแห่งในกรณีที่มีความสำคัญของที่อยู่หรือที่ทำการเป็นปกติหลายแห่ง ให้ถือเอาแห่งใดแห่งหนึ่งเป็นภูมิลำเนาของบุคคลนั้น (มาตรา 38) ก็จริงแต่ยังน้อยกว่าภูมิลำเนาเฉพาะการ เพราะภูมิลำเนาเฉพาะการนั้นเลือกมาเพื่อกิจการใดกิจการหนึ่ง ฉะนั้นถ้าบุคคลนั้นเป็นพ่อค้า มีการค้าหลายอย่างอาจต้องติดต่อกับ

บุคคลภายนอกหลายจังหวัดอาจทำการตกลงเพื่อเลือกภูมิลำเนาเฉพาะการสำหรับแต่ละกิจการก็ได้

4. ภูมิลำเนาธรรมดาบุคคลใดอาจเปลี่ยนได้ตามใจชอบ ด้วยการย้ายถิ่นที่อยู่พร้อมด้วยเจตนาปรากฏชัดแจ้งว่าจะเปลี่ยนภูมิลำเนา (มาตรา 41) แต่ภูมิลำเนาเฉพาะการไม่อาจเปลี่ยนได้ ถ้าภูมิลำเนาเฉพาะการนี้มีได้เลือกขึ้นเพื่อประโยชน์แก่ฝ่ายตนโดยเฉพาะ และถ้าไม่ได้รับความยินยอมของคู่กรณีอีกฝ่ายหนึ่ง

สถานะบุคคล (Status)

ลักษณะของสถานะบุคคล

ก. สถานะบุคคล คือฐานะหรือตำแหน่งซึ่งบุคคลหนึ่งดำรงฐานะหรือตำแหน่งนั้นในประเทศชาติและในครอบครัว อันเป็นประโยชน์สำหรับเป็นเครื่องบอกให้ทราบถึงความสามารถในการใช้สิทธิ และปฏิบัติหน้าที่ตามที่กฎหมายกำหนดไว้ หรือตามที่ได้มีข้อตกลงกันเป็นพิเศษไว้

ข. บ่อเกิดของสถานะบุคคล สถานะบุคคลเกิดขึ้นโดยวิธีการอันจำกัด กล่าวคือจะต้องเป็นไปตามที่กฎหมายกำหนดไว้ แต่ก็อาจมีการกระทำบางอย่างที่กฎหมายยอมรับว่าเมื่อได้ทำเช่นนั้นแล้วก็ย่อมเกิดสถานะของบุคคลเช่นกัน ซึ่งเราพอจะแยกบ่อเกิดของสถานะบุคคลออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. นิติเหตุ ได้แก่สถานะของบุคคลที่เกิดจากการกระทำของบุคคลหรือของธรรมชาติที่ก่อให้เกิดผลทางกฎหมาย โดยไม่มีความตั้งใจจะให้ผลทางกฎหมายเช่นนั้น เช่น การเกิด การตาย การบรรลุนิติภาวะ การมีฐานะเป็นชายหรือหญิง เป็นต้น

2. นิติกรรม ได้แก่สถานะของบุคคลอันเกิดจากการกระทำของบุคคลที่กระทำโดยตั้งใจหรือมุ่งประสงค์จะให้เกิดผลทางกฎหมาย เช่น การเปลี่ยนสัญชาติ การรับรองบุตร การหมั้น การสมรส การหย่า เป็นต้น

ค. ผลแห่งการมีสถานะบุคคลตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2534 มาตรา 25 ได้บัญญัติว่า "บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมายและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน" มาตรา 24 ได้บัญญัติว่า "บุคคลย่อมมีสิทธิและเสรีภาพภายใต้บังคับบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ"

จะเห็นว่า สถานะบุคคลตามกฎหมาย นอกจากบุคคลจะได้รับความคุ้มครองในกฎหมายและชายหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกันแล้ว สถานะบุคคลยังมีลักษณะพิเศษผูกพันอยู่กับตัวบุคคลอยู่นอกกองทรัพย์สิน ไม่มีราคา ไม่อาจจะโอนกันได้ ไม่เป็นมรดกตกทอดไปยังทายาท ไม่อาจจะก่อตั้งขึ้นและสิ้นสุดลงโดยอายุความ

การจดทะเบียนสถานะบุคคล

ทะเบียนสถานะบุคคลมีขึ้นเพื่อทราบถึงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับบุคคลภายในรัฐ ซึ่งจะมีผลสำคัญมากในการที่จะแสดงว่าบุคคลนั้นบุคคลนี้ดำรงตัวอยู่ในฐานะเช่นใดในสังคมอันจะก่อให้เกิดผลในกฎหมายขึ้นในภายหลัง เช่นทำให้ทราบว่าเป็นชายหรือหญิงเป็นโสดหรือสมรสแล้ว เป็นผู้เยาว์หรือผู้บรรลุนิติภาวะ เป็นต้น

ส่วนเรื่องการจดทะเบียนมีหลักใหญ่ในการปฏิบัติอยู่ 3 ประการ คือ

ก. ต้องทำโดยเปิดเผย กล่าวคือการจดทะเบียนสถานะนั้น จะต้องไม่ปิดเป็นความลับผู้มีส่วนได้เสียทุกคนย่อมมีสิทธิที่จะขอจดทะเบียนได้ เพื่อที่จะให้ทุก ๆ คนทราบถึงสถานะของบุคคลนั้น

ข. ต้องมีรายการครบถ้วน กล่าวคือต้องแสดงสถานะบุคคลให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้เพื่อเป็นการแสดงว่าบุคคลเช่นนั้น ดำรงตำแหน่งหรืออยู่ในฐานะเช่นใดในสังคม

ค. ต้องรวมอยู่ในที่เดียวกัน เพื่อประโยชน์ในการค้นคว้าหาได้ง่าย

กฎหมายที่เกี่ยวกับการจดทะเบียนสถานะของบุคคล

1. การเกิด มาตรา 18 แห่งพระราชบัญญัติทะเบียนราษฎร พ.ศ. 2534 บัญญัติเกี่ยวกับเรื่องการแจ้งการเกิดว่า “เมื่อมีคนเกิดให้แจ้งการเกิดดังต่อไปนี้

(1) คนเกิดในบ้าน ให้เข้าบ้านหรือบิดาหรือมารดาแจ้งต่อนายทะเบียนผู้รับแจ้งแห่งท้องที่ที่มีคนเกิดในบ้านภายในสิบห้าวันนับแต่วันเกิด

(2) คนเกิดนอกร้าน ให้บิดาหรือมารดาแจ้งต่อนายทะเบียนผู้รับแจ้งแห่งท้องที่ที่มีคนเกิดนอกร้านหรือแห่งท้องที่ที่จะพึงแจ้งได้ ภายในสิบห้าวันนับแต่วันเกิด ในกรณีจำเป็นไม่อาจแจ้งได้ตามกำหนด ให้แจ้งภายหลังได้ แต่ต้องไม่เกินสามสิบวัน นับแต่วันเกิด

การแจ้งตาม (1) และ (2) ให้แจ้งตามแบบที่ผู้อำนวยการทะเบียนกลางกำหนด พร้อมทั้งแจ้งชื่อคนเกิดด้วย”

2. การตาย มาตรา 21 แห่งพระราชบัญญัติทะเบียนราษฎร พ.ศ. 2534 บัญญัติเกี่ยวกับเรื่องการแจ้งการตายว่า “เมื่อมีคนตายให้แจ้งการตายดังต่อไปนี้

(1) คนตายในบ้าน ให้เข้าบ้านแจ้งต่อนายทะเบียนผู้รับแจ้งแห่งท้องที่ที่มีคนตายภายในยี่สิบสี่ชั่วโมง นับแต่เวลาตาย ในกรณีไม่มีเข้าบ้าน ให้ผู้พบศพแจ้งภายในยี่สิบสี่ชั่วโมงนับแต่เวลาพบศพ

(2) คนตายนอกร้าน ให้บุคคลที่ไปกับผู้ตายหรือพบศพ แล้วแต่กรณีแจ้งต่อนายทะเบียนผู้รับแจ้งแห่งท้องที่ที่มีคนตาย หรือแห่งท้องที่ที่จะพึงแจ้งได้ภายในยี่สิบสี่ชั่วโมง นับแต่เวลาตายหรือเวลาพบศพ ในกรณีเช่นนี้จะแจ้งต่อพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจก็ได้

กำหนดเวลาให้แจ้งตาม (1) และ (2) ถ้าในท้องที่ใดการคมนาคมไม่สะดวก ผู้อำนวยการทะเบียนกลางอาจขยายเวลาออกไปตามที่เห็นสมควร แต่ต้องไม่เกินเจ็ดวันนับแต่เวลาตายหรือเวลาพบศพ

การแจ้งตาม (1) และ (2) ให้แจ้งตามแบบพิมพ์ที่ผู้อำนวยการทะเบียนกลางกำหนด พร้อมทั้งแจ้งชื่อผู้แจ้งด้วย”

3. การสมรส การสมรสตามกฎหมายจะสมบูรณ์ต่อเมื่อได้ จดทะเบียนแล้ว (มาตรา 1457)

4. การหย่า การหย่ามีผลทำให้สถานภาพของการเป็นคู่สมรสสิ้นสุดลง และการหย่านั้นไม่ว่าจะเป็นการหย่าโดยความยินยอมสมัครใจกันของคู่สมรสทั้งสองฝ่ายหรือโดยการที่ศาลได้มีคำพิพากษาให้หย่าก็ตาม การหย่าจะมีผลสมบูรณ์ต่อเมื่อได้มีการจดทะเบียนการหย่านั้นแล้ว (มาตรา 1515 และมาตรา 1531)

5. การเพิกถอนการสมรส การเพิกถอนการสมรสเป็นอีกเหตุหนึ่ง ซึ่งจะทำให้สถานภาพการเป็นคู่สมรสสิ้นสุดลง แต่การเพิกถอนการสมรสจะมีได้ก็แต่โดยคำพิพากษาของศาลเท่านั้น (มาตรา 1501) และการสมรสที่ได้มีคำพิพากษาให้เพิกถอนนั้นให้ถือว่าสิ้นสุดลงในวันที่คำพิพากษาดังกล่าวถึงที่สุด แต่จะอ้างเป็นเหตุให้เสื่อมสิทธิของบุคคลภายนอกผู้ทำการโดยสุจริตไม่ได้ เว้นแต่จะได้จดทะเบียนการเพิกถอนการสมรสนั้นแล้ว (มาตรา 1511)

6. การรับบุตรบุญธรรม การรับบุตรบุญธรรมจะสมบูรณ์ต่อเมื่อได้จดทะเบียน (มาตรา 1598/27)

7. การเลิกรับบุตรบุญธรรม อาจเลิกได้โดยการตกลงกันเลิกรับบุตรบุญธรรมเมื่อใดก็ได้แต่จะต้องมีการจดทะเบียนเลิกรับบุตรบุญธรรม จึงจะมีผลสมบูรณ์ (มาตรา 1598/31) หรืออาจเลิกได้โดยคำพิพากษาของศาลซึ่งจะมีผลตั้งแต่วันที่คำพิพากษาดังกล่าวถึงที่สุด แต่จะอ้างเป็นเหตุเสื่อมสิทธิของบุคคลภายนอกผู้ทำการโดยสุจริตไม่ได้ เว้นแต่ได้จดทะเบียนแล้ว (มาตรา 1598/36)

8. การรับรองบุตร เด็กเกิดจากบิดามารดาที่มีได้สมรสกันโดยชอบด้วยกฎหมาย จะเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายของบิดาก็ต่อเมื่อบิดามารดาได้สมรสกันในภายหลัง หรือบิดาได้จดทะเบียนรับรองว่าเป็นบุตร หรือศาลพิพากษาว่าเป็นบุตร (มาตรา 1547) และในกรณีดังกล่าว การเป็นบุตรชอบด้วยกฎหมายจะมีผลนับแต่วันสมรส ในกรณีที่บิดามารดาสมรสแล้วภายหลัง หรือนับแต่วันจดทะเบียนในกรณีที่บิดาจดทะเบียนรับรองเด็กเป็นบุตรและนับแต่วันมีคำพิพากษาถึงที่สุดในการที่ศาลพิพากษาว่าเป็นบุตร (มาตรา 1557)